

УДК 336.2

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ПОВЕДІНКИ ПІДПРИЄМСТВ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

ТИЩЕНКО Олександр Миколайович*доктор економічних наук, професор***ЄНІНА-БЕРЕЗОВСЬКА Анастасія****Олександрівна***аспірантка*

За останні часи в Україні значно збільшилась кількість правопорушень в податковій сфері, що негативно впливає на економічну безпеку держави. Наявність даної проблеми вимагає проведення постійного моніторингу процесу нарахування та сплати податків, з метою забезпечення неперервного надходження грошових коштів до бюджету країни для виконання державою всіх покладених на неї функцій, що може бути забезпечено за допомогою формування загальних індикаторів, які дадуть змогу виявляти порушників податкового законодавства, діяльність яких призводить до порушення економічної безпеки держави. Однак, з іншого боку, сплата податків не повинна істотно впливати на розвиток та діяльність основних національних галузей промисловості, які формують розвиток національної економіки держави. Отже, забезпечення економічної безпеки повинно мати направленість державного регулювання не тільки на боротьбу з наслідками та загрозами економіці країни, але й на усунення потенційних небезпек та підвищення розвитку внутрішніх резервів та сил держави.

В. Кириленко [5] вважає, що пріоритетними напрямками економічної політики забезпечення безпеки та підвищення рівня конкурентоспроможності мають стати: створення сприятливого макроекономічного та підприємницького середовища, сприяння розвитку підприємництва, створення інноваційних кластерів, інвестування у людський капітал та соціальний капітал заради скорочення регіонального та структурного безробіття, детінізація економіки, захист власників та посилення ефективності і прозорості використання державних фінансів.

Зрозуміло, що економічна безпека держави залежить від забезпечення національних інтересів держави та економічного зростання, підтримки економічної незалежності та сталого розвитку, зменшення впливу різноманітних загроз на соціально-економічну сферу, поліпшення стійкості до цих загроз, захист інтересів особистості, суспільства, підприємств та організацій. Отже, економічна безпека держави є однією зі складових національної безпеки країни, яка, в свою чергу, охоплює екологічну безпеку, оборону тощо та, окрім цього, залежить від розвитку та економічної безпеки підприємств, що створюються та здійснюють свою діяльність на території країни, забезпечують її основними важливими товарами та формують ВВП й експорт.

Як зазначає О. Власюк [9], економіка України протягом останнього десятиліття проходить вкрай неоднозначний та складний за соціально-економічними наслідками період трансформації. У цих умовах на перший план висувається питання вже навіть не конкурентоспроможності підприємств, а їх економічної безпеки. Автори вважають, що форми прояву загроз економічної безпеки мають різний характер на макро-, мезо- й мікрорівнях ієрархії управління економікою і є складною динамічною системою, яка визначає необхідність моніторингу інтенсивності їх впливу. Особливе місце в системі національної економічної безпеки посідає проблема економічної безпеки окремих підприємств, що має дуальний характер. З одного боку, функціонування підприємств здійснюється в умовах нестационарного

зовнішнього середовища, для якого характерні зниження обсягів інвестиційних вкладень, високі процентні ставки за довготерміновими банківськими кредитами, нестабільність податкового законодавства і т. ін., що істотно знижує рівень життєдіяльності підприємств і підвищує імовірність переходу в кризовий стан. З іншого боку, кризові тенденції на мікрорівні створюють передумови негативних тенденцій розвитку регіональних систем і зниження рівня національної економічної безпеки.

Саме з цієї причини, на нашу думку, є актуальним визначення взаємозв'язку діяльності підприємств з економічною безпекою держави та державним регулюванням економічної безпеки. Метою будь-якого підприємства та його господарської діяльності є отримання найбільшого прибутку, а обов'язкові податкові платежі зменшують суми вільних грошових коштів, які використовуються керівниками для ведення бізнесу, самоінвестування у виробництво та основні фонди, неформального вирішення нагальних питань та захист своїх інтересів та економічної безпеки суб'єкта господарювання. Підприємці намагаються сплачувати менші суми податків, або не сплачувати взагалі, що негативно впливає на формування державного бюджету, а отже, на виконання державою покладених на неї функцій по забезпеченню розвитку економічної стабільності та суверенитету, підтримки громадян, підприємств, установ та організацій, верств влади, суспільства та інших об'єктів, на котрі розповсюджується державне регулювання економічної безпеки держави. Взагалі стан економічної безпеки держави оцінюється за певними показниками, такими як: розвиток промисловості, інвестиції, ВВП, виробничий, технічний та науковий потенціал, конкурентоспроможність країни на ринках, ефективність використання ресурсів, темпи інфляції, якість життя населення країни, рівень безробіття, державний борг, ступінь задоволеності населення державними послугами та якість їх надання (медицина, освіта, культура, оборона, екологічний захист, наука, мистецтво та ін.).

Отже, державне управління повинно розповсюджуватись не лише на регулювання зазначених показників, але й на ефективну підтримку підприємництва. Р. Жарко наголошує, що податкова система повинна стати вагомим інструментом регулювання розвитку підприємницької діяльності [4]. Отже, економічна безпека розглядається як взаємозалежність державної економічної безпеки (макрорівень) та економічної безпеки господарюючих суб'єктів (мікрорівень). За певних обставин вони можуть існувати окремо, однак у цьому випадку страждає в першу чергу держава, бо, насамперед, не отримує від підприємств достатньо коштів у вигляді податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що ускладнює її діяльність. Підприємства, в свою чергу, не отримуючи певної державної підтримки та мотивації для розвитку, намагаються створити таку систему внутрішньої економічної безпеки, яка б повністю захистила б їх інтереси та капітал, вдаючись до співпраці з ілєгальним сектором, корумпованими та кримінальними структурами, тіньовим сектором. З їх точки зору, саме така діяльність забезпечує дотримання їх інтересів та є більш стабільною.

З метою отримання неврахованих грошових коштів, задля дотримання певного рівня такої хибної безпеки та неформального вирішення питань, керівництво вдається до порушення законодавства в сфері економічної діяльності та податкового законодавства. Все більш розповсюдженим явищем стає ухилення від сплати податків. Грошові кошти, отримані від здійснення даного правопорушення, спрямовуються на розвиток виробництва, самоінвестування, розвиток підприємства, вирішення деяких гострих проблем неформальним способом (хабарі, сплата послуг кримінальних групвань, лобіювання інтересів у всіх верствах влади), однак, в даному контексті, не можна виключати ухилення від сплати податків задля задоволення власних потреб та жагу до незаконного збагачення.

Зрозуміло, що суперечки та конфліктні ситуації між економічними безпеками на мікрорівні (підприємство) та макрорівні (держава) представляють собою основну загрозу економічній безпеці держави.

Очевидно, що рішення щодо ухилення від сплати податків приймається керівництвом підприємства під тиском певних обставин та є певного роду реакцією на державне регулювання процесів формування надходжень та видатків державного бюджету. Взаємозв'язок ухилення від сплати податків та державного регулювання економічної безпеки зображено на рис. 1.

Таким чином, стає зрозуміло, що даний процес «ухилення від сплати податків – економічна безпека держави» є взаємопов'язаним та круговим доти, поки не буде вирішена проблема порушення підприємствами економічного та податкового законодавства з метою задоволення певних потреб, і не матимуть максимально позитивного ефекту намагання держави забезпечити сталий розвиток національної економіки.

О. Власюк [9] зазначає, що проблема забезпечення економічної безпеки в тому чи іншому сенсі турбує держави практично з часу їх заснування. Особливої гостроти вона набуває щодо транзитивної економіки, оскільки останній, притаманні численні негативні наслідки реформування, що знаходять свій прояв у дезінтеграції виробничих структур, розриві господарських зв'язків, розбалансованості між видобувними та переробними галузями виробництва, згортанні внутрішнього ринку, дисбалансах регіонального розвитку, втраті конкурентоспроможності національними виробниками тощо.

На сьогоднішній день проблема економічної безпеки України є визначальною в контексті існування і розвитку України як суверенної держави. Забезпечення економічної безпеки є не лише процесом і результатом приведення в дію власне економічних механізмів і засобів держави. Надійно діюча її система залучає в свою орбіту і позаекономічні засоби (політичні, правові, інформаційні, військові, культурно-духовні, екологічні тощо) [9]. Органи державного управління є суб'єктами економічних відносин з найширшими компетенціями і можливостями щодо створення сприятливих умов для започаткування та здійснення підприємницької діяльності. Багато науковців [1; 2; 3; 6; 10; 11] зазначають, що від ефективності економічної політики

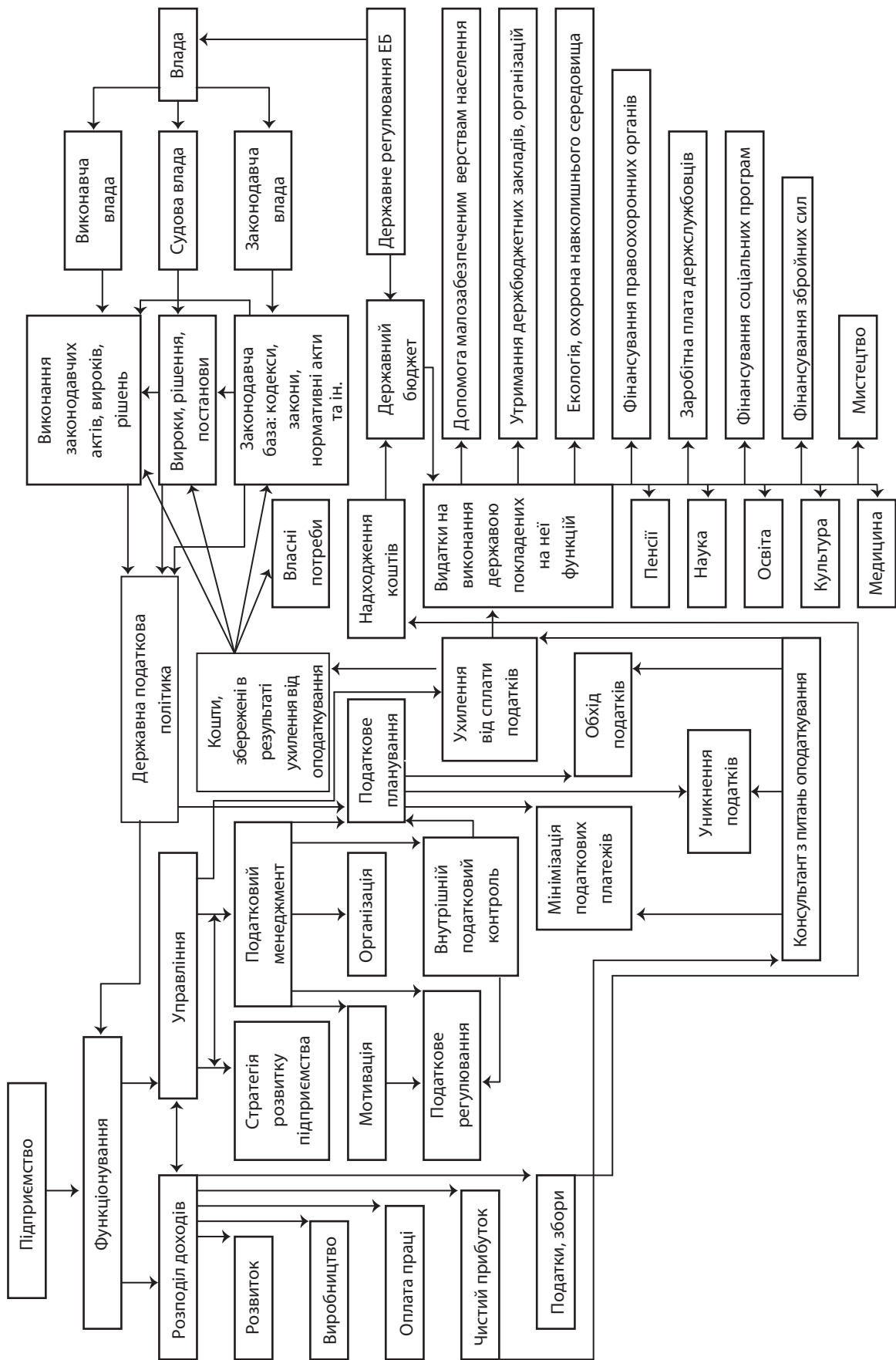

Рис. 1. Взаємозв'язок ухилення від сплати податків з державним регулюванням економічної безпеки (ЕБ)

держави залежить можливість формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на нього. Однак підприємства не відчують достатнього рівня підтримки через недосконалість податкового законодавства та державної регуляторної політики, тому вимушені самостійно вирішувати низку серйозних питань, пов'язаних з розвитком бізнесу.

Для керівників гостро постає питання управління фінансами підприємства та податковими платежами. Управління оподаткуванням на макrorівні прийнято називати державним податковим менеджментом. Саме державні органи влади здійснюють моніторинг нарахування та сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, формують податкову систему в цілому. Податковий менеджмент, в більшості випадків, розглядають як процес управління, впливу на податкову систему в цілому або на підприємство, якщо це корпоративний податковий менеджмент. Дане поняття з'явилося після переходу країни до ринкової економіки, бо саме через це змінилась система фінансування підприємств. До того вона будувалась на вилученні та перерозподілі ресурсів, результатом якого було те, що великим та стабільним підприємствам не було сенсу працювати ліпше, бо зароблене вилучалось, в той самий час у слабких не було необхідності підвищувати ефективність, бо вони отримували все, чого не вистачало завдяки бюджетному перерозподілу грошових коштів. Через перехід до ринкової економіки фінансування господарської діяльності змінилося та було переведено на податкові принципи. В теперішній час підприємства вимушені працювати за рахунок самофінансування після вилучення встановлених законодавством обов'язкових платежів.

Метою керівника підприємницької структури у більшості випадків є отримання найбільшого прибутку. При цьому бажання отримати прибуток є сутністю підприємницької діяльності, незалежно від того, якими способами підприємство досягає цього – розширенням свого бізнесу або підвищенням його ефективності. Однак результатом повноцінної сплати податків є недостатній об'єм вільних грошових коштів, які залишаються у розпорядженні господарюючого суб'єкта та повинні спрямовуватися на самоінвестування та розвиток діяльності. Через це виникає нагальна необхідність в управлінні податковими платежами. За управління податками на підприємстві повинен відповідати кваліфікований фахівець, який має спеціальні знання та навички. Діяльність такої особи на підприємстві вважається корпоративним податковим менеджментом. Отже, в процес управління підприємством входять такі складові, як планування, прогнозування, організація, координація, аналіз, мотивація, стимулювання та контроль діяльності. Його основною метою є раціоналізація організації податкової політики підприємства, яка б давала можливість скоротити витрати підприємства на податкові платежі, консультації фахівців, сплату штрафів та пені, у разі виявлення порушень, та підвищити його прибутковість за рахунок збільшення інвестицій. Крім того, до основних функцій корпоративного податкового менеджменту, окрім планування та контролю, відносяться також організація та мотивація.

Однак мотивацію персоналу і його діяльності в даному випадку слід розглядати в межах організації процесу управління податками, бо основа даної функції менеджменту заснована на управлінні персоналом. В поточному аналізі корпоративного податкового менеджменту, окремий її розгляд буде виглядати як агітація до преміювання або захоплення найбільш вправних та кмітливих співробітників, яким вдалося принести підприємству додатковий прибуток за рахунок податкової вигоди, тобто через неповне надходження грошових коштів до Державного бюджету, що призводить до загрози порушення економічної безпеки держави. Отже, організація включає в себе розробку методів, способів, заходів податкової політики підприємства, тобто практичне здійснення податкових планів та позитивне стимулювання персоналу. Всі зміни в податковій політиці підприємства відбиваються на функціях корпоративного податкового менеджменту, а саме – змінюється процес та методи планування, як наслідок, організація діяльності в сфері оподаткування, в залежності від поставлених податкових планів підприємства, а отже, і процес контролю за виконанням планів.

Таким чином, всі заходи управління оподаткуванням залежать від вибору керівника підприємства відносно обраної ним податкової політики, тобто варіанта поведінки у сфері оподаткування як реакції на заходи, щодо поліпшення економічної безпеки з боку держави.

Слід відзначити, що, як податкова політика, так і поведінка суб'єктів господарювання, їх законслухняність залежить від загальної стратегії ведення бізнесу та цільових характеристик управління податками на підприємстві. На думку авторів, податкова політика підприємства, від якої залежить сценарій (тип) поведінки, може бути відповідальною, активною, пасивною або агресивною по відношенню до обов'язку сплати податків. Відповідальна податкова політика платника податків полягає у повному виконанні обов'язку по сплаті податків та зборів, обов'язкових платежів без яких-небудь маніпуляцій із законодавчими актами. Активна податкова політика відрізняється бажанням та активними діями платника податків по податковому плануванню, мінімізації податкових платежів та обходу (унікненню) податків з метою зменшення сум відрахувань до Державного бюджету. Пасивна податкова політика полягає в звичайному небажанні розраховувати майбутні суми податкових відрахувань, їх плануванні та ігноруванні сплати податків у встановлені законодавством строки. Агресивна, на відміну від зазначених вище податкових політик, відрізняється агресивним відношенням до обов'язку сплати податків, небажанням приймати участь у фінансуванні державних програм та заходів щодо соціально-економічного розвитку країни, негативним відношенням до безповоротного вилучення частини прибутку (доходу), якою платник податків міг би розпоряджатися на власний розсуд та за власним бажанням, та активністю дій щодо зменшення податкових платежів усіма можливими способами, не гідуючи порушенням діючого законодавства та вдаванням до кримінальних злочинів. Взагалі, під податковою політикою розуміється діяльність, поведінка підприємства

у сфері оподаткування по відношенню до обов'язку по сплаті податків. Отже, пасивна та агресивна політика підприємств вимагає постійного моніторингу та контролю за їх діяльністю з боку контролюючих органів, бо протизаконні дії суб'єктів господарювання призводять до низки негативних наслідків для держави. Відповідальна політика підприємств сприяє розвитку державної економіки та соціальної сфери за рахунок стабільних, безперервних відрахувань частки прибутку на користь держави у вигляді податків та зборів. Активна політика, по суті, призводить до тих самих наслідків для держави, що й пасивна та агресивна, тобто до ненадходження грошових коштів до бюджетів країни, тільки у менших масштабах, в той самий час для підприємства наслідки від такої діяльності будуть тільки позитивними – отримання додатково заощаджених грошових коштів. Окрім різниці у відношенні до обов'язку по сплаті податків та наслідків, тип податкової політики вирізняється й наявністю податкового планування на підприємстві.

Необхідно звернути увагу, що на вибір податкової політики підприємства впливають і такі фактори, пов'язані з діяльністю держави по забезпеченню економічної безпеки, як податковий режим, в якому здійснює свою діяльність суб'єкт господарювання; сумнівність платника податків, по відношенню до обов'язку сплати грошових коштів на користь держави; прийняття або негативне сприйняття ризику; вплив податків на фінансово-економічну діяльність конкретного підприємства та доцільність ухилення від сплати податків (рис. 2).

На практиці рідко відбувається просте ігнорування сплати податків (пасивна податкова політика підприємства, яка розглядалась вище) до бюджету, частіше за все платники податків розробляють та використовують схеми мінімізації або ухилення від сплати податків, які розрізняються між собою законністю дій.

Однак необхідно зауважити, що використання схем мінімізації або ухилення від оподаткування хоча і допомагають у багато разів снизити податкове навантаження на підприємство, але в той самий час призводить до низки наслідків. Підприємству необхідно переглядати поточну фінансово-господарську діяльність, змінювати форму бізнесу, пристосовуватися до нових схем діяльності, шукати других партнерів та контрагентів, бо ті, з якими раніше співпрацювали на загальних засадах, найвірогідніше відмовляться від таких ризиків. Отже, при застосуванні схем ухилення від сплати податків з'являється необхідність у перегляді системи внутрішньої безпеки підприємства.

Як вже зазначалося, схеми поділяються на законні та незаконні (кримінальні). Законні схеми формально не виходять за межі закону, не суперечать економічному обґрунтуванню діяльності. При розробці таких схем облікова політика та раціоналізація оподаткування не націлена лише на отримання податкової вигоди. Незаконні схеми порушують норми діючого законодавства. Ознаками незаконної схеми ухилення від сплати податків є такі як відмова від контактів із податковими органами (неявка на виклики); перевід грошових коштів з рахунків в готівку або вексели; відсутність господарської мети операції; взаємовідносини

з фірмами одноднівками; придбання фіктивних, міфічних товарів, яких фактично на підприємстві немає.

Слід зазначити, що і податкове планування й ухилення від сплати податків призводить до одних і тих самих наслідків для держави, які відображаються, в першу чергу, на соціальній та економічній ситуації в країні. Для держави така поведінка платників податків обертається недонарахуванням грошових коштів в бюджети різних рівнів, що спричиняє недостатнє фінансування витрат, націлених на розвиток соціальної сфери.

Крім того, у зв'язку з тим, що перелічені соціальні сфери недостатньо фінансуються за рахунок бюджетних коштів, за останні роки в країні різко виріс рівень корупції та неформальних відношень при вирішенні деяких питань. До того ж, ухилення від сплати податків призводить до появи таких загроз для суспільства, як загроза розвитку національній економіці, негативний вплив на розподіл та перерозподіл ресурсів між сферами економіки та тими, хто має потребу, загроза демократичним цінностям та соціальним інститутам.

За теорією А. Лаффера, розвиток тіньової економіки має зворотний зв'язок з податковою системою, тобто підвищення податків збільшує розміри тіньової економіки, легального та нелегального ухилення від податків, при якому велика частина доходів не декларується [8]. Пагубний вплив тіньової економіки обумовлюється тим, що вона проникає у всі стадії процесів виробництва, розподілу та перерозподілу ресурсів, деформує основи добропорядної, сумлінної конкуренції, скорочує доходи бюджетів всіх рівнів, є джерелом корупції [7, с. 270]. І. Майбуров [7] зазначає, що наявність тіньової економіки, здебільшого сформованої в результаті недалекогоглядної економічної політики, а не лише бажання господарюючого суб'єкта застосувати схему ухилення від оподаткування і сплатити менше податків, являє собою серйозну загрозу податковій системі.

Ситуація, що склалася, призводить до порушення економічної безпеки держави, бо основною метою її забезпечення є створення безперервного зростання економіки країни, її розвитку. Однак державні органи влади не створюють належних умов для законної та безпроблемної діяльності підприємств, саме тому керівництво приймає рішення щодо подальшого саморозвитку та забезпечення економічної безпеки підприємства. Але для реалізації поставлених цілей необхідні вільні грошові кошти, які здебільшого намагаються отримати шляхом ухилення від оподаткування. Рішення щодо подальшої поведінки підприємств виникає як реакція на заходи держави щодо моніторингу сплати податків, існуючу систему оподаткування, податковий режим тощо. На рис. 3 наведена схема взаємозв'язку реакції підприємства на моніторинг сплати податків.

Дана схема свідчить, що державний моніторинг ухилення від сплати податків викликає певну реакцію підприємств, і об'єктивно вони завжди будуть знаходитися в певній конфронтації, оскільки, з точки зору економічної поведінки, податки завжди розглядаються підприємством як витрати, що зменшують економічний результат, в той час як держава має зовсім інший погляд на податкові від-

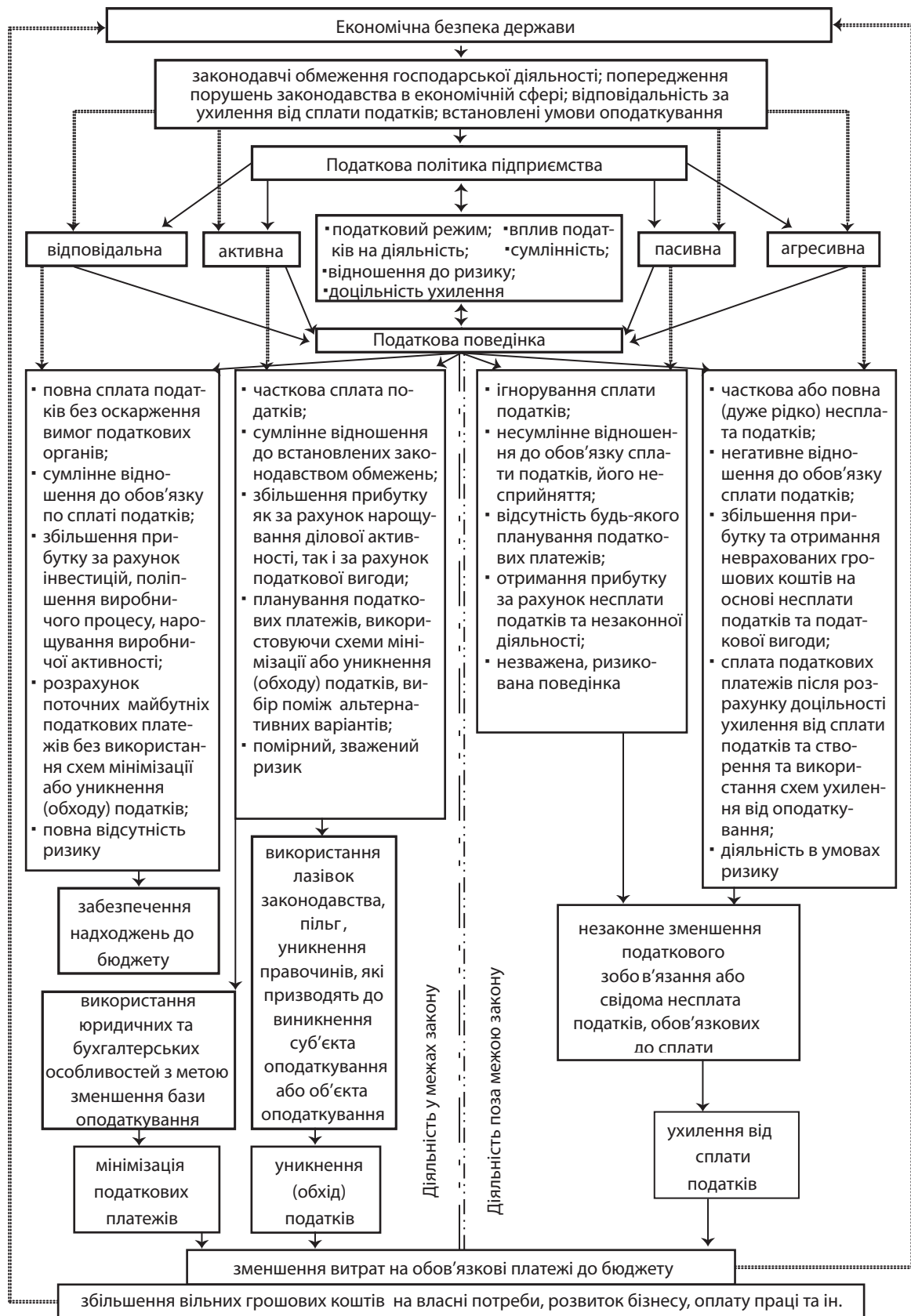

Рис. 2. Місце ухилення від сплати податків в економічній безпеці держави

носини, розглядаючи їх як важливий елемент державного управління. Тому платники податків завжди будуть прагнути ухилитися від їх сплати. Це визначає їх податкову поведінку. З метою зручності розуміння авторами пропонується розглядати найбільш поширені та реальні типи поведінки підприємств у сфері оподаткування, які поєднують у своєму вираженні окремі аспекти відповідальної, активної, пасивної та агресивної податкової політики, а саме: позитивну, ситуативну та опортуністську поведінку.

Процес моніторингу сплати податків залежить від сили впливу держави на податкову поведінку підприємств і від їх реакції. Позитивна поведінка характеризується повною сплатою податків без використання можливостей їх зменшення. В рамках ситуативної податкової поведінки підприємства використовують легальні методи управління податками, сплачуючи певну їх частину, в той самий час як інша виводиться із сфери оподаткування, не виходячи відкрито за межі закону. Даний тип поведінки формується у тому випадку, якщо сила впливу держави перевищує економічні можливості підприємств виконувати свої податкові зобов'язання. Опортуністська поведінка передбачає негативне відношення до обов'язку по сплаті податків та намагання ухилитися, коли сума отриманого прибутку, обсяги збуту, інвестиційна активність явно не відповідають обсягам сплати податків. Вона відображає небажання в повному обсязі виконувати свої фіскальні обов'язки або відсутність можливостей по їх виконанню. У такому випадку з'являються схеми («evasion» – «поза законом»), пов'язані із прямим порушенням законодавства: ухилення від оподаткування за рахунок фальсифікації документів, невідображення у податкових деклараціях податкових зобов'язань, використання «фіктивних» юридичних або фізичних осіб. Загальний процес прийняття рішення щодо вибору варіанта податкової політики, а отже й поведінки підприємств у сфері оподаткування, можна навести послідовністю етапів (рис. 4).

Позитивна оцінка свідчить про те, що обрана стратегія є економічно ефективною, не зважаючи на її законність та соціальний підтекст. Негативна (економічно неефективна) стратегія в будь-якому випадку несе в собі небажану складову, в тому числі і коли обрана податкова політика стає об'єктом контролю з боку податкових органів із усіма негативними для підприємства наслідками. Таким чином, процес стратегічного управління оподаткуванням на підприємстві ґрунтується на прийнятті комплексу управлінських рішень стосовно умов оподаткування, визначення можливостей управління ним та аналізу економічних результатів.

Отже, для держави виникає необхідність мінімізувати загрози економічній безпеці держави шляхом контролю діяльності підприємств та попередженням їх зв'язку з кри-

мінальним та тіньовим структурами, але в той же час захистити їх від впливу необґрунтовано жорсткої офіційної політики, та таким чином дати їм змогу будувати власний перспективний бізнес. Тому моніторинг діяльності підприємств та сплати податків неодмінно має включатися до механізму забезпечення економічної безпеки держави, тобто до комплексу певних мір та заходів, використання яких зменшить прояви зовнішніх та внутрішніх загроз економічній сфері країни. Тобто, для вирішення зазначених стратегічних питань видається необхідним розглянути проблеми, пов'язані з оподаткуванням, з якими зустрічаються підприємства в процесі їх діяльності.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський. – Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.04.01; ІЕП НАН України. – К., 2000. – 36 с.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Г. Васильців. – Л.: Арал, 2008. – 384 с.
3. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 310 с.
4. Жарко Р. П. Окремі аспекти оцінки податкової системи України як інструменту регулювання розвитку підприємницької діяльності / Р. П. Жарко. – Л.: Економіка, фінанси, право, 2005. – 353 с.
5. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2007. – 356 с.
6. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.; за ред. Гейця В. М. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
7. Налоговая политика: теория и практика / И. А. Майбуров и др.; под ред. И. А. Майбурова. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 519 с.
8. Семьюельсон П. Микроекономіка / П. Семьюельсон, В. Нордхауз; пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 676 с.
9. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк. – К.: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. – 48 с.
10. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрями її забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
11. Экономическая безопасность государства и интеграционные формы ее обеспечения / под ред.: Г. К. Вороновского, И. В. Недина. – К.: Знання України, 2007. – 391 с.

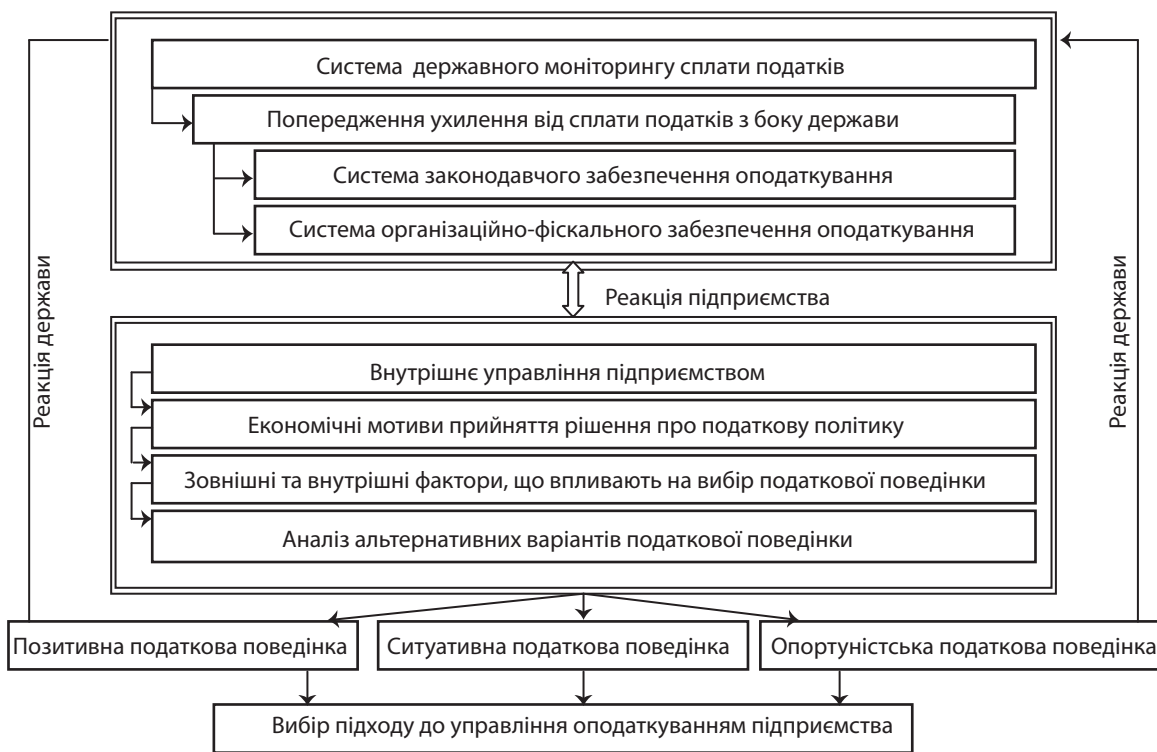

Рис. 3. Схема реакції підприємства на моніторинг ухилення від сплати податків

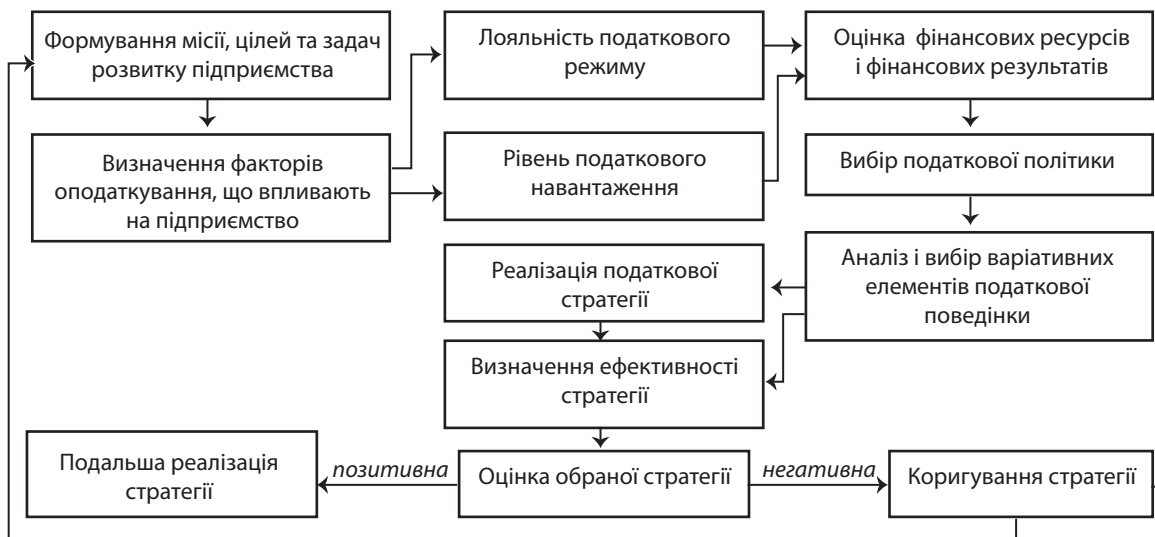

Рис. 4. Етапи прийняття рішення щодо вибору податкової політики